

Ana-Maria ROMAN-NEGOI

POLITICA EDITORIALĂ A TIPOGRAFIEI UNIVERSITĂȚII DIN BUDA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Finalul secolului al XVIII-lea deschidea în Imperiul Habsburgic, odată cu dispariția lui Iosif al II-lea, șirul unor transformări politice, dinspre centru spre periferie, care au determinat o nouă așezare a priorităților și strategiilor de guvernare, în vederea menținerii coeziunii acestui construct multiconfesional și multiethnic, pe fondul apariției în Europa a unui nou tip de răspuns social: revoluția. Domeniile vieții economice, culturale, educaționale sau confesionale, prin instituțiile reprezentative, s-au aliniat acestor mutații coordonate de Curtea de la Viena. În studiul de față ne propunem o reconstituire generală a modului în care jocurile și fluctuațiile de pe scena politică a imperiului s-au răsfrânt asupra uneia dintre instituțiile-simbol pentru valorile Iluminismului central-est european: Tipografia Universității din Buda.

Pentru Ungaria, secolul al XVIII-lea părea că se încheie în plin avânt al Luminilor, care au favorizat procesul general de construcție a culturilor naționale la popoarele Europei Centrale și de Est. Dispariția lui Iosif al II-lea de pe scena politică a atras imediat o succesiune de schimbări ale vederilor și priorităților politice ale imperiului, care nu au rămas fără ecou în Ungaria. Din punct de vedere politic, anul 1795 marca pentru Ungaria începutul unei perioade de reacțiune, caracterizată de ascensiunea tendințelor retrograde, de blocarea inițiativelor de reformă. Curtea de la Viena și stările maghiare, în ciuda vechilor conflicte (care nu dispar), își unesc forțele în fața inamicului comun, revoluția. Finalul secolului al XVIII-lea oferă imaginea unei tranziții politice, în care tendințele dominante ale Luminilor pierd din intensitate pe fondul noii politici promovate de Viena¹, ce se va sprijini exclusiv pe cenzură și poliție ca să păstreze ordinea și liniștea în monarhie². Acest vid politic se va termina abia în anul 1830, odată cu primele semne ale mișcării de reformă liberală. În tot acest interval nu regăsim decât proiecte individuale, dar nu o mișcare reformistă propriu-zisă. „Am căzut în întuneric” afirmau fruntașii direcției reformiste de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în mare parte intelectuali fără origini nobile, susținători ai absolutismului luminat iozefin. Elita iluministă maghiară apărea ca dezorganizată din punctul de vedere al acțiunilor politice, mulți dintre susținătorii ideilor reformiste fiind condamnați la moarte sau închiși: József Hajnóczy, János Batsány, Ferenc Kazinczy, Gábor Dayka, József Kármán. Mutațiile din planul

---

¹ Domokos Kosáry, *La fin d'une époque: la crise des Lumières en Hongrie*, în *Début et fin des Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale (Actes du Sixième Colloque de Mátrafüred)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 149. Când discutăm despre un declin al tendințelor dominante ale Luminilor, avem în vedere faptul că acestea nu s-au limitat la elementul național, care a constituit însă nota distinctă, marca de recunoaștere la popoarele Europei Centrale și de Est. Programul Luminilor a îmbrățișat un ansamblu de probleme filosofice, sociale, politice care au avut ca scop progresul uman și social.

² Paul Lendvai, *Ungurii*, București, Ed. Humanitas, 2001, p. 201.

politic vor determina o canalizare a energiilor și a formelor de exprimare spre viața culturală.³

În ciuda acestui recul politic, domeniile vieții culturale, mai puțin expuse, au putut să-și continue drumul, preluând elemente din perioada Luminilor, adesea însă sub o formă modificată. Evoluția oscilatorie a numărului tipografiilor în Ungaria, reintroducerea cenzurii, dispariția revistelor în limba maghiară, scăderea drastică a numărului ziarelor în limba maghiară au constituit elemente care au avut un impact direct asupra eforturilor de consolidare a identității culturale și politice maghiare aflate pe o pantă ascendentă până la momentul 1795.⁴ Singurul domeniu care nu suferă schimbări îl reprezintă literatura consacrată difuzării cunoștințelor practice, în special literatura economică cunoaște o dezvoltare constantă, popularizarea științei fiind încurajată în continuare. Susținerea financiară din partea statului și promovarea intensă a acestei literaturi sunt pe deplin explicabile în condițiile noilor obiective ale politicii economice ale Curții de la Viena.

În domeniul istoriei, mai sensibilă la schimbările ideologiei politice, promisiunea unei noi școli iluministe nu se realizează până la urmă. Predominant rămânea, la început de secol XIX, spiritul moștenirii iezuite: Hevenes, Timon, Kaprinay, Pray, Katona.⁵ Discursul istoric la finele secolului al XVIII-lea, fie că ne referim la cel maghiar, ceh sau slovac, fie la cel românesc, se subsumează în mod clar unor obiective politice, în cadrul unui proces general-regional de afirmare a identităților naționale.⁶ Bagajul cunoștințelor, al ideilor, al temelor cultivate este adesea unul comun. Frecventarea și folosirea acelorași surse (Bonfini, Olahus, Toppeltinus, Szamoskozy, Fridvalsky, Kolesery, Felmer), asemănarea modului de citare a acestora, gama comună a argumentelor⁷, merg în aceeași direcție de susținere a ideii de atmosferă istoricizantă regională, caracterizată de schimbul informațional care se produce la nivelul istoricilor. Preocupările pentru istoria instituțională, în special istoria Bisericii, întâlnite atât la cehi, slovaci, maghiari, cât și la români, se circumscriu aceluiași trend general al epocii orientat spre renovarea domeniului. Putem vorbi din acest punct de vedere de o unitate tematică ce se reflectă într-o diversitate a formelor, fapt sesizabil nu doar în plan istoric, ci și lingvistic. Tranziția de la secolul al XVIII-lea la secolul al XIX-lea împingea spiritul moștenirii istoriografice iezuite spre criticism, spre anunțarea germenilor polemicilor naționale în discursul istoric.⁸

³ Domokos Kosáry, *loc. cit.*, p. 149. Cel mai cunoscut exemplu este al contelui Ferenc Széchenyi, fondator în anul 1802 al Muzeului Național, care va deveni ulterior Biblioteca Națională Széchenyi.

⁴ Presa din Ungaria a fost cea mai sensibilă la noile schimbări survenite în plan politic. Numărul tipografiilor, care a urcat de la 17 în 1760 la 51 în 1790, înregistrează un recul, 30 în anul 1800, pentru ca apoi să urce din nou la 52 în anul 1817. În ceea ce privește ziarele în limba maghiară, dacă în 1782 existau 18 ziare și reviste în limba maghiară, în anul 1804 nu mai găsim decât 4 ziare. Revistele dispar cu totul în anul 1795 și reapar în anul 1814, având mai mult un caracter literar sau istoric: „Erdélyi Museum” („Muzeul Transilvaniei”), „Tudományos Gyűjtemény” („Colecția Științifică”). Dispar pamfletele și literatura satirică. Cfr. Domokos Kosáry, *loc. cit.*, p. 153; Jean Bérenger, *A History of the Habsburg Empire 1700-1918*, New York, Longman Press, p. 56.

⁵ Steven Béla Várdy, *Modern Hungarian Historiography*, New York, Columbia University Press, 1976, p. 30; Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2003, p. 163; Domokos Kosáry, *loc. cit.*, p. 154.

⁶ László Sziklay, *Les courants idéologiques, littéraires et artistiques dans les publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda*, în „Typographia Universitatis Hungaricae Buda 1777-1848” (în continuare „TUH/1983”), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, p. 46.; Ovidiu Papadima, *Ipostaze ale Iluminismului românesc. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1975, p. 38-60; Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen kulturbeziehungen zu Südosteuropa. Aufklärung und Absolutismus*, München, 1958, p. 43-57; Emil Niederhauser, *La publication des livres et la prise de conscience nationale des intellectuels en Europe Orientale*, în „TUH/1983”, p. 60-62.

⁷ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 170-171. Tematica generală comună cultivată în scrierile istorice se subsumează procesului de afirmare a identităților naționale. Problema națională, ideea originii și, implicit, a drepturilor popoarelor reprezintă subiecte predilecte ale istoricilor vremii. Afirmarea identității prin istorie și limbă va lua la începutul secolului al XIX-lea forma unei competiții ideologice reflectate cel mai bine în scrierile polemice cărora li se asociază nume ca Juraj Sklenár, Istvan Katona, Petru Maior, Bartolomeo Kopitar. A se vedea László Sziklay, *loc. cit.*, p. 49.

⁸ László Sziklay, *loc. cit.*, p. 50.

Programul dezvoltării limbii și literaturii naționale formulat în anul 1770 de György Bessenyei – reprezentant al nobilimii iluministe – a fost continuat, chiar dacă sub un aspect diferit, căci limba constituia un puternic simbol al identității naționale. Numele lui Ferenc Kazinczy, Miklós Révai sau Ferenc Versegly se leagă de efortul constant al dezvoltării limbii maghiare, concretizat în dicționare, gramatici.⁹

În tot acest interval, 1795-1818, considerat drept criza Luminilor, Buda a continuat să reprezinte un important centru economic și comercial, care a atras mulțimea coloniștilor greci, sârbi, macedoromâni, care au încercat să-și găsească un loc alături de maghiari și germani.¹⁰ Poliglotismul a imprimat orașului un caracter cosmopolit și a favorizat, prin instituțiile sale, dezvoltarea unei culturi multinaționale, deosebit de benefică pentru popoarele Europei Centrale și de Est. Avantajul deținerii a trei instituții-cheie: Universitate, Tipografie, Bibliotecă – toate trei creații ale Vienei – a transformat orașul într-un puternic centru cultural, foarte căutat de elitele regionale ale vremii.

Recunoașterea capitalei Ungariei, Buda, ca simbol cultural al Luminilor, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se făcea însă în primul rând prin Tipografia Universității (în continuare TUB).¹¹ Instituția tipografiei, cu rol în valorificarea, distribuirea și repartizarea cunoașterii, prin producerea unităților mobile de informare, constituia un filtru ideologic al timpului și, în aceeași măsură ca și biblioteca, un barometru asupra poziției și evoluției domeniilor vieții culturale din această parte a imperiului. În ciuda fluctuațiilor politice de după dispariția lui Iosif al II-lea, în toată perioada de funcționare, 1777-1848, Tipografia Universității din Buda a continuat să rămână un loc de recunoaștere a intelectualilor diverselor naționalități, un loc al liberelor schimburi, o emblemă a diversității ideologice și a multiculturalismului promovat de Curtea de la Viena, care a urmărit difuzarea Luminilor în context național. De la mutarea ei la Buda în anul 1777, ascensiunea Tipografiei este una spectaculoasă, susținută prin privilegiile acordate de Curtea Imperială. În anul 1779 Maria Tereza a dăruit Tipografiei privilegiul editării cărților didactice pentru întreaga Ungarie, exclusivitate care o transforma într-un factor cultural major, în condițiile unei funcționări fără concurență care-i asigura un venit constant, dar și o poziție de instituție subordonată. Un al doilea act cu valoare de privilegiu este dat în anul 1795 prin dreptul de a scoate cărți laice și bisericești în limbile română, sârbă și neogreacă, măsură deosebit de benefică în impulsivarea dezvoltării culturale regionale a acestor popoare.¹² În toată perioada 1777-1848, Tipografia a funcționat ca o instituție etatizată, subordonată atât Consiliului Locumtenențial al Ungariei, cât și Universității, o exponentă a tendinței moderate a Luminilor, care a publicat lucrări în 16 limbi.¹³ Plasarea ei în Ungaria a fost una strategică, autoritățile imperiale urmărind facilitarea accesului naționalităților din sud-estul Europei la

⁹ László Sziklay, *loc. cit.*, p. 46; Domokos Kosáry, *loc. cit.*, p. 154; Lorand Benkő, *L'Imprimerie Universitaire de Buda pour la promotion de la culture et de la langue hongroise à l'époque des Lumières*, în „TUH/1983”, p. 233.

¹⁰ Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973, p. 123.

¹¹ Béla Köpeczi, *Le rôle de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans le développement culturel des peuples de l'Europe Centrale et Orientale à la fin du XVIII-ème et au début du XIX-ème siècle*, în „TUH/1983”, p. 19-24; Ambrus Miskolczi, *Le rôle des publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans l'évolution de la culture roumaine de la fin du XVIII-ème siècle à 1830*, în „TUH/1983”, p. 301-309; Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în „Boabe de grâu”, III, nr. 12/decembrie 1932, p. 593-612; Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 167-169; Victor Neuman, *Tentația lui Homo Europaeus*, București, 1991, p. 208-210.

¹² Andrei Veress, *loc. cit.*, p. 593; Gheorghe Gorun, *Cenzorii români de la Tipografia din Buda*, în „Crisia”, Oradea, XXII, 1992, p. 145.

¹³ Laszlo Sziklay, *loc. cit.*, p. 47.

programul Luminilor, conform priorităților programului politic al Vienei și, în același timp, o măsură pentru întărirea poziției culturale a Budei în cadrul sistemului de vase comunicante al imperiului.¹⁴ Finalul secolului al XVIII-lea a reprezentat pentru popoarele acestei regiuni vremea manualelor, a dicționarelor și gramaticilor, un timp al afirmării identității naționale prin limbă și istorie¹⁵, care se va prelungi și în deschiderea secolului următor. Titlurile au demonstrat că Tipografia este o instituție de prim rang, care încurajează diversitatea spirituală, favorizând înmulțirea coridoarelor care legau Răsăritul de Apus. Cartea celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea a inaugurat promovarea unui gust estetic mai evoluat și a unei rigori științifice mai accentuate, schimbând fundamental coordonatele rolului și locului său în societate.¹⁶

Tranziția de la Iluminism la Romanticism a găsit Tipografia Universității subordonată politicii Curții de la Viena, care, prin Consiliul Locumtenențial a controlat întreg procesul de tipărire și difuzare a cunoașterii conform dezideratului de prevenire a revoluției, care a aliniat segmentul superior al nobilimii maghiare noilor directive. Cenzura a urmărit purificarea literaturii susținute financiar de stat de orice ambiții naționale sau politice. Cărțile religioase (psalmi, catehisme, discursuri despre morală), o literatură de amuzament, fără mari pretenții, cărțile de popularizare a cunoștințelor, mai ales în domeniul agriculturii, reprezentau genurile favorizate care se vindeau și cel mai bine¹⁷ și răspundeau orientărilor oficiale ale momentului în ceea ce privește difuzarea cunoașterii la nivelul societății, pe linia dezideratului educării acesteia în beneficiul statului. Un moment important, pe fondul transformărilor care au marcat viața politică și culturală a Ungariei la limita secolelor XVIII-XIX, l-a reprezentat instalarea lui Ferenc SÁghy la conducerea Tipografiei (1804-1838). De numele său istoriografia maghiară leagă modernizarea TUB și orientarea graduală spre o poziție de independență atât în relațiile cu Universitatea, cât și din punct de vedere

¹⁴ Käfer István, *Az Egyetemi Nyomda Négyszáz Eve (1577-1977)*, Budapest, Magyar Helikon, 1977, p. 97-150; Domokos Kosáry, *loc. cit.*; Ioan Chindriș, *Cartea românească veche la Budapesta*, în „Acta Musei Napocensis”, II, nr. 23, 1997, p. 215.

¹⁵ Béla Köpeczi, *loc. cit.*, p. 20-21. Abecedarele, ghidurile ortografice, gramaticile în limbile naționale (maghiară, germană, română, sârbă, croată, slovacă, ucraineană) s-au bucurat de o atenție specială la TUB, dintre autori evidențiindu-se Ferenc Verseghy, Anton Bernolák, Gheorghe Șincai, Mrazović, M. Lutskey. Politica editorială de la finalul secolului al XVIII-lea s-a concentrat de asemenea pe segmentul manualelor școlare – matematică, geografie, istorie naturală – tipărite și ele în limbile naționale. Printre autori întâlnim nume ca Miklós Révai, Károly Luby, Gáspár Pál, Daniel Mitterpacher, Antun Mandić. Pentru Universitate TUB a imprimat cursuri universitare, opere științifice ale profesorilor, mai ales în domeniul științelor naturale și medicinei. Evoluția conștiinței naționale la popoarele din regiune, pe fondul receptării și asimilării Luminilor, a marcat o creștere a interesului pentru istoria națională anunțată prin studiul originilor. Direcția încurajată de iozefinism în mod oficial în domeniul istoriei a fost însă cea a răspândirii cunoștințelor de istorie universală, concretizate în traduceri, cărora li se asociază nume ca J. Schröck (limba germană), V. Millot (limba română), A. Branković, G. Magarašević (în limba sârbă), A. S. Kipilovski (limba bulgară). Au fost imprimate lucrări de istoria limbii care au avut ca destinație nu doar dezvoltarea culturii în limba maternă, ci au urmărit, chiar dacă indirect, întărirea conștiinței istorice. Avem în vedere teoriile continuității daco-romane, prin Maior, Murgu, Carcalechi, tezele care au servit la dezvoltarea identității naționale slovace prin Kollár, Hollý, teoriile panslavismului, prin Herkel, Kollár și cele ale afirmării naționale sârbe, prin Rajić, Obradović, Karadžić. Orientarea regională comună către istoria națională nu a putut însă rămâne fără ecou la TUB, aici imprimându-se lucrări privind istoria maghiară semnate de István Katona și György Pray, o istorie despre prințul sârb Miloš Obrenović sub semnătura lui Vuk Karadžić, istoria slovacilor prin Ján Kollár, istoria popoarelor slave prin J. Rajić și, desigur, istoria românilor prin Petru Maior, care își vedea editată la 1812 *Istoria românilor în Dachia*. Acest tip de lucrări nu au constituit însă o prioritate editorială, încurajată în mod oficial de stat. În tranziția de la secolul al XVIII-lea la secolul al XIX-lea cărțile de popularizare au constituit segmentul cărui i s-a asigurat un loc central în activitatea editorială. O serie întreagă de lucrări gen manuale, broșuri au avut în vedere difuzarea cunoștințelor economice în limbile latină, germană, maghiară, română, slovacă. Dintre autori: Witsch, Lastryrie, Mitterpacher (1789, 1805, 1813), Tessdik (1801), Heintl (1811), Șincai (1806). Între anii 1777 și 1848 la TUB au apărut 5.500 de titluri, 4.000 dintre lucrări au apărut în latină, maghiară și germană (1.723 în latină, 1.379 în maghiară, 924 în germană, 672 în limba sârbă, 278 în limba română, 229 în slovacă, 127 în croată, 72 în ebraică, 41 în ucraineană, 23 în bulgară și 30 în alte limbi). A se vedea pentru acest clasament Béla Köpeczi, *loc. cit.*, p. 19-24; Victor Neumann, *op. cit.*, p. 219; Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 167-168.

¹⁶ Maria Béreny, *Cultura românească la Budapesta în secolul XIX*, (Teză de doctorat), Cluj-Napoca, 2000, p. 35.

¹⁷ Emil Niederhauser, *loc. cit.*, p. 52.

financiar.¹⁸ Rezultatele acestei politici de modernizare, cu efecte semnificative și pentru elita românească din Transilvania, se verifică cel mai bine prin consultarea cifrelor în ceea ce privește tipărițiile în limba română. Astfel, în perioada 1801-1805 producția de cărți și publicații românești atinge cifra de 8, între 1806 și 1810 cifra este de 36, între 1811 și 1815 cifra urcă până la 51, între 1816 și 1820 cifra este de 33, între 1821 și 1825 de 28, iar în 1826-1830 de 36.¹⁹

La începutul secolului al XIX-lea cărțile religioase ocupau prima poziție în diviziunea tematică și constituiau segmentul cel mai bine vândut printre publicațiile de la TUB, poziția secundă fiind ocupată de manualele școlare laice. Literatura religioasă și manualele școlare au reprezentat, până în 1815, 90% din publicații.²⁰ Diviziunea tematică generală, stabilită pe baza cererii depozitarilor, se verifică și în cazul tipărițiilor în limba română. În primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, primul loc este ocupat de lucrările de teologie, a căror cenzură era asigurată acum de autoritățile laice. Urmău cele de pedagogie morală, manuale și lucrări de istorie, economie, științe exacte, lingvistică, literatură și categoria diverse, care includea de obicei ordine oficiale, calendare, reviste.²¹ Pentru segmentul publicațiilor în limba maghiară, diviziunea tematică în primul sfert al secolului al XIX-lea înregistrează trei mari genuri: manuale și lucrări științifice (geografie, istorie, medicină, agricultură, chimie), lucrări cu subiect literar și lucrări de lingvistică, cu funcție clară în promovarea limbii, care au beneficiat de susținerea directorului tipografiei, Ferenc SÁghy.²² Cititorii slovaci erau cei care dispuneau de cea mai mare varietate de lucrări cu conținut religios: psalmi, catehisme, discursuri despre morală. Evidențe exacte de comandă de carte, în limbile slavilor de Sud, rutenă, slovacă, română, din partea depozitarilor, indică în intervalul 1803-1804 următoarele cifre: un total de 28.104 exemplare, din care 55% lucrări cu caracter religios, 35% manuale școlare și 10% literatură profană. Segmentul cel mai consistent al beneficiarilor era reprezentat de slavii de Sud, 69%, urmau apoi românii, cu un procent de 14%, slovacii 13% și rutenii 2%.²³ În ansamblul său, difuzarea de cărți de către TUB rămânea dominată de idealul pedagogiei de stat, al cărui obiectiv principal era să educe în spiritul formării unor cetățeni supuși, devotați și morali. Politica generală a Habsburgilor nu a pus piedici tendințelor de emancipare ale minorităților naționale, căci învățământul în limba maternă constituia un instrument eficace de educare a supușilor, dar sensul emancipării trebuia privit numai prin relaționarea cu prioritățile politice ale momentului stabilite de Curte, care urmărea evitarea dezintegrării imperiului. Comenzile de manuale – care rămân o prioritate editorială – la TUB au atins și cifra de zeci de mii. Într-un clasament al tipografiilor din Ungaria, realizat în funcție de

¹⁸ Lorand Benkő, *loc. cit.*, p. 233. În anul 1804, când Ferenc SÁghy primește postul de director cu acordul Senatului Universitar, este ultima ocazie pentru Universitate de a-și face auzită efectiv vocea în treburile uneia din instituțiile sale. Exigențele economice vor deveni preponderente în toate domeniile vieții publice, astfel că și TUB s-a văzut nevoită să facă față liberei concurențe. Istoriografia maghiară a atribuit directorului SÁghy rolul unui veritabil mecena, acesta acceptând imprimarea lucrărilor în limba maghiară ai căror autori nu puteau plăti costurile de editare. Éva Ring, *La diffusion des livres en langues minoritaires par L'Imprimerie Universitaire Royale de Hongrie au début du XIX-ème siècle*, în „TUH/1983”, p. 90. Din deceniul 4 al secolului al XIX-lea discuțiile pe seama privilegiilor editoriale deținute de TUB devin din ce în ce mai aprinse în Ungaria, fiind întreținute de segmentul burgheziei maghiare ale cărei cerințe literare sunt considerate nesatisfăcute prin politica promovată de această instituție.

¹⁹ Ambrus Miskolczy, *loc. cit.*, p. 308; Nicolae Boșșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 169.

²⁰ Diviziunea tematică generală, care punea pe primele două locuri cărțile religioase și manualele școlare, a fost stabilită pe baza cererii depozitarilor. Între 1804 și 1848 TUB a fost în contact cu 170 de depozite de carte și 80 de orașe. Numai în anul 1804, la Timișoara (al doilea centru de livrare după numărul comenzilor), cererile pentru manuale au fost următoarele: 500 de cărți de scriere ilire și 300 românești, 500 de Ortografii ilire și 200 de cărți de citire românești; Cfr. Éva Ring, *loc. cit.*, p. 92.

²¹ Ambrus Miskolczy, *loc. cit.*, p. 309.

²² Lorand Benkő, *loc. cit.*, p. 233.

²³ Éva Ring, *loc. cit.*, p. 93.

cantitatea de hârtie consumată, TUB se afla pe prima poziție, atât la finalul secolului al XVIII-lea, cât și la începutul secolului al XIX-lea.²⁴

Subordonarea TUB politicii imperiale promovate de Viena se reflectă, în primul rând, în prioritatea acordată tipăriturilor. La începutul secolului al XIX-lea, pe fondul războaielor napoleoniene, Viena profesează o politică ce viza intensificarea creșterii economice, în principal prin dezvoltarea domeniului agrar. Campania de propagandă printre țărani, susținută în Ungaria de Consiliul Locumtenențial ce acționa conform dispozițiilor imperiale, se concretizează prin tipărirea lucrărilor de agrotehnică, fie sub formă de manuale școlare, fie ca lucrări speciale de popularizare, majoritatea traducerii sau adaptări după manualele franceze și germane. Începuturile stau sub semnul economiilor de câmp, însă după 1810 apar lucrări specializate²⁵, care se asociază unor nume ca Witsch, Mitterpacher, Tessedik, Heintl, Wingard. În această direcție se înscriu și eforturile lui Gheorghe Șincai, concretizate în 1806 în lucrarea *Povățuire către Economia de Câmp pentru Folosul Școalelor Românești cealor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate*, o lucrare care prin destinație se încadrează în categoria manualelor, adaptată după modelele vremii, ale cărei intenții sunt în mod clar utilitare și care are la bază atât experiența autorului, cât și împrumutul din lucrările de profil ale vremii.

Până în jurul anului 1815 subiectul tipăriturilor de la TUB nu va cunoaște modificări esențiale, primele trei poziții fiind revendicate de manuale și lucrări didactice cu acoperire pentru învățământul primar, secundar și universitar, literatura religioasă și cea utilitară, susținută și supravegheată de stat. Literatura profană acoperea doar un segment destul de redus la începutul secolului al XIX-lea, 10%, ca să satisfacă noile exigențe ale burgheziei maghiare²⁶ în creștere.

Începutul secolului al XIX-lea păstrează pentru TUB privilegiile exclusivității editării unor segmente de lucrări (manuale, cărți laice și bisericești în limbile popoarelor din regiune), care mențin însă automat și poziția de subordonare în raporturile cu statul și prioritățile acestuia în ceea ce privește orientarea, difuzarea și controlul cunoașterii la nivelul populației imperiului. În același timp, dezvoltarea societății va determina apariția unui factor nou, căruia TUB va trebui să-i răspundă: libera concurență. În toată perioada de tranziție de la Iluminism la Romanticism nu putem vorbi de o singură ideologie sau de dominația unui singur curent literar sau artistic. TUB a publicat toate operele care respectau criteriul calității, în ordinea priorităților politicii imperiale și a cenzurii, constituindu-se într-un mediu multiplicator al ideilor și curentelor, care a favorizat afirmarea elitelor regionale. Budapesta, prin instituțiile sale cheie, Universitatea și Tipografia, a devenit la începutul secolului al XIX-lea un adevărat centru de emisie culturală, schimbând polaritatea nucleelor de formare și informare, prin opțiunea elitelor regionale. Publicarea operelor în limbile naționale a adus cu sine nu doar o fortificare a conștiinței naționale, ci și o îmbunătățire a vocabularului, a normelor literare și o ridicare a nivelului estetic original de expresie, în vreme ce, la un alt palier, lucrările științifice au contribuit la formarea unui limbaj specializat și a unei terminologii științifice. Distincția între etichetele „retrograd” și „progresiv” o putem face tocmai prin acest amestec al ideilor, gusturilor, curentelor și stilurilor, regăsite în proporții diferite în lucrările ieșite sub marca *Tipographia Universitatis Budensis*.

²⁴ Anna Kecskés, *La production des livres vue en chiffres*, în „TUH/1983”, p. 126-128. În anul 1796 TUB era urmată de tipografiile Trattner și Weber, iar între anii 1817 și 1822 a fost urmată de Trattner și Debrecen (tipografia orașului).

²⁵ Domokos Kosáry, *loc. cit.*, p. 184-189; Béla Köpeczy, *loc. cit.*, p. 22; Ioan Lumperdean, *Literatura economică românească din Transilvania la începutul epocii moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1999, p. 109-121.

²⁶ Eva Ring, *loc. cit.*, p. 93.

**Editorial Policy of the Printing House of the University of Buda
at the Beginning of the 19th Century**
Abstract

The present study aims to re-compose the editorial environment and priorities of the Printing House of Buda with an up-to-date bibliography.

The end of the 18th century opened, for the Habsburg Empire, together with the death of Joseph II, the line of a series of political transformations, from the center to the edge, that determined a new layout of governing priorities and strategies in order to maintain the cohesion of this multi-confessional and multi-ethnic structure, on the background of a new type of social response in Europe: the revolution. The fields of economic, cultural, educational or confessional life, through their representative institutions, aligned with those mutations coordinated by the Court of Vienna. In our study, we intend to make a general reconstruction of the way in which the games and fluctuations on the political stage of the Empire reverberated in one of the key institutions, the Printing House of the University of Buda, a symbol for the values of the Central-East European Enlightenment.

At the beginning of the 19th century Budapest, through the University and the Printing House, became a true center of cultural emission, changing the polarity of formation and information by the option of regional elites. The publication of works in national languages – originals and translations – led not only to a consolidation of national conscience but also to an enrichment of vocabulary and literary norms and to an increase of the original aesthetic level of expression, while the scientific works contributed to the creation of a specialized language and a scientific terminology.

The difference between the labels „regressive” and „progressive” can be made through this very mixture of ideas, tastes, trends bearing a regional mark and styles, which can be found in different proportions in the works issued under the brand *Tipographia Universitatis Budensis*.